অধ্যায় ১১ ঃ নাৰী আৰু পৰিৱেশ

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য
১১.২ পৰিচয়
১১.৩ পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদৰ ধাৰণা
১১.৩.১ পৰিৱেশ কেন্দ্রিক আন্দোলন
১১.৪ বহনক্ষম উন্নয়নৰ অর্থ
১১.৪.১ বহনক্ষম উন্নয়নৰ তিনিটা স্তম্ভ
১১.৫ বহনক্ষম উন্নয়ন আৰু নাৰীসমাজত ইয়াৰ প্রভাৱ
১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১১.৭ অধিক জানিবলৈ
১১.৮ অধিক জানিবলৈ
১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- নাৰী আৰু পৰিৱেশনৰ মাজত থকা সম্পর্কৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- উন্নয়নৰ সামাজিক লিংগভিত্তিক দৃষ্টিভংগী সম্পর্কে অৱগত হ'ব
- পাৰিপার্শ্বি-নাৰীবাদৰ ধাৰণা আৰু দর্শন সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- বহনক্ষম উন্নয়নৰ অর্থ আৰু বিশ্বব্যাপী এই উন্নয়নে নাৰীসমাজলৈ বিশেষভাৱে কঢ়িয়াই অনা শেহতীয়া পৰিৱর্তনবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- ভাৰতৰ পৃষ্ঠভূমিত বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণাটো আৰু এই দিশত সক্রিয় হৈ থকা বিভিন্ন কার্যক্রমণিকাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয়

সমগ্র বিশ্বকে প্রভাৱিত কৰি থকা দুটামান বিষয় হ'ল গছ-গছনি, বন-অৰণ্য আৰু বনাঞ্চল ধ্বংস; পানী, খৰাং বতৰ আৰু মৰুভূমিৰ সম্প্রসাৰণ; খাদ্য, উৎপাদন, দৰিদ্রতা আৰু বিষাক্ত আবর্জনা; পৰিৱেশ বিনষ্টভৱন আৰু নাৰী। এই বিষয়বোৰৰ মাজত বিশেষভাৱে নাৰীক কিয় অন্তর্ভুক্ত কৰা হ'ল? আপাতঃ দৃষ্টিত কথাটো অযৌক্তিক যেন লাগিব পাৰে। কিন্তু নাৰীৰ পৰিৱেশৰ সৈতে এক ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক আছে। প্রকৃতি মাতৃ আৰু নাৰী অভিন্নভাৱে পৰম্পৰৰ সৈতে সাঙোৰ খাই আছে। প্রকৃতি আৰু নাৰী উভয়েই পিতৃপ্রধান সমাজে চলোৱা দমনৰ উমৈহতীয়া ইতিহাস

ভাগ-বাটোৱাৰা কৰে। সেয়েহে পৰিৱেশ সংক্ৰান্তীয় অধিকাৰ, সম্পৰ্ক আৰু দায়িত্বৰ এক সামাজিক লিংগভিত্তিক ব্যৱস্থাপনাই নাৰীসমাজক যথেষ্ট উপকৃত কৰিব বুলি ভবা হৈছে। তেতিয়াহে বিভিন্ন পৰিৱেশভিত্তিক অভিজ্ঞতাৰ পৃষ্ঠভূমিত নাৰীৰ বিশেষ প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ বুজিব আৰু ইয়াৰ যথোপযুক্ত প্ৰতিকাৰমূলক কৌশল উদ্ভাৱন তথা প্ৰয়োগ কৰিব পৰা যাব। এনে এক সামাজিক লিংগভিত্তিক দৃষ্টিভংগী সফল কৰিবলৈ সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষৰ দ্বাৰা বিভিন্ন জটিল হস্তক্ষেপৰ প্ৰয়োজন হ'ব। তেতিয়াহে পৰিৱেশকেন্দ্ৰিক পৰিকল্পনা আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াবোৰত নাৰীসমাজৰ অংশগ্ৰহণ সম্ভৱ হ'ব। ইয়াৰ বাবে নাৰীক ৰাজনৈতিক আৰু আৰ্থ-সামাজিক দিশেৰে সবল কৰি তোলা আৱশ্যক। এই সবলীকৰণে নাৰীক অংশগ্ৰহণমূলক পৰিকল্পনা প্ৰক্ৰিয়াত নিশ্চিতভাৱে ভাগ ল'ব পৰাকৈ সময় তথা বিত্তীয় সুচলতা প্ৰদান কৰিব। দৰিদ্ৰতাৰ বাবে সমাজৰ একেবাৰে নিম্ন প্ৰস্থিতিত জীয়াই থাকিবলগীয়া হোৱা নাৰীসমাজক পৰিৱেশৰ অৱনতিয়ে সবাতোকৈ অধিক প্ৰভাৱিত কৰিছে। কিন্তু এই নাৰীসমাজৰ 'ভাগ্য উন্নত কৰা'ৰ লক্ষ্যেৰে চলোৱা পৰামৰ্শদান ভিত্তিক প্ৰক্ৰিয়াবোৰে প্ৰায়েই তেওঁলোকৰ বি-সবলীকৰণৰ আন এক উৎসত পৰিণত হৈ তেওঁলোকলৈ বিপদহে কঢ়িয়াই আনে। যিটো সময়ত ৰাতিৰ ভাতসাজ ৰান্ধিবলৈ মহিলাসকলে খৰি-খেৰ যোগাৰ কৰাত ব্যস্ত থাকিব লাগে সেইটো সময়ত তেওঁলোকে বিদ্যুৎ সেৱা যোগানকাৰীৰ সৈতে বিদ্যুৎ যোগানৰ বিষয়ে আলোচনা অথবা বিতৰ্কত লিপ্ত হৈ থাকিব নোৱাৰে। সেইখিনি সময়ত খৰি গোটোৱাতকৈ বিদ্যুৎ সেৱাহীনভাৱে বাস কৰাৰ সম্ভাব্য বিপদ সম্পৰ্কে বিতৰ্ক কৰাটো তেওঁলোকৰ বাবে প্ৰায় অসম্ভৱ কথা। চৰকাৰৰ সকলো স্তৰতে পৰিৱেশ বিষয়ক সকলোবোৰ সমস্যাৰে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত নাৰীৰ অংশগ্ৰহণৰ পোষকতাকাৰী গাঁথনিৰ আনুষ্ঠানিক অন্তৰ্ভুক্তিকৰণৰ সময় আহি পৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত বৰ্তমানে প্ৰচলিত, প্ৰায়েই কেৱল পৰামৰ্শদান নিৰ্ভৰশীল তদৰ্থক আৰু পুৰুষ নেতৃত্বৰ প্ৰতি মনোযোগী পন্থাবোৰৰ উৰ্দ্ধলৈ যোৱাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। শেহতীয়াকৈ গঠন কৰা পৰামৰ্শ ভিত্তিক ৰাষ্ট্ৰীয় পৰিৱেশ নীতি প্ৰক্ৰিয়া (Consultative National Environment Policy Process) ই ইয়াৰ বাবে এটা সম্ভাব্য উপায় আগবঢ়াইছে। এই পৰামৰ্শত বিভিন্ন পৰিৱেশভিত্তিক মঞ্চ সৃষ্টিৰ সম্ভাৱনীয়তাত আলোকপাত কৰা হৈছে। এনে মঞ্চৰ জৰিয়তে সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোকে স্থানীয়, আঞ্চলিক আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সমস্যাবোৰ সমাধানৰ পৰিকল্পনা তথা ব্যৱস্থাপনাত নিজ নিজ মতামত আগবঢ়াব পাৰিব।

বিগত কেইটামান দশকত আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয়ভাৱে সামাজিক লিংগভিত্তিক সমস্যা আৰু সামাজিক লিংগবোৰৰ পৰিৱেশৰ সৈতে থকা সম্পৰ্কক স্বীকৃতি দিয়া হৈছে। ১৯৭২ চনত ষ্টকহোমত আয়োজিত পৰিৱেশ আৰু মানৱ বসতি বিষয়ক ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ প্ৰথমখন সন্মিলনৰ পাছত বিষয়টোৱে যথেষ্ট গুৰুত্ব লাভ কৰিছে। ১৯৮৫ চনত নাইৰোবিত আয়োজিত আনখন ৰাষ্ট্ৰসংঘ সন্মিলনত পৰিৱেশক্ষেত্ৰ আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদত নাৰীৰ স্থান সম্পৰ্কীয় আলোচনাই গুৰুত্ব লাভ কৰিছিল। ১৯৯২ চনত ৰিঅ'ত অনুষ্ঠিত ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ পৰিৱেশ আৰু উন্নয়ন বিষয়ক আন এক সন্মিলনতো বিষয়টোৰ আলোচনাক প্ৰাধান্য দিয়া হৈছিল। ১৯৮৫ চনত কোপেনহেগেনত অনুষ্ঠিত সামাজিক উন্নয়ন বিষয়ক শীৰ্ষ সন্মিলনত এই সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছিল যে বহনক্ষম

আর্থনৈতিক উন্নয়ন আৰু বিকাশৰ পোষকতা কৰিবলৈ সকলো পর্যায়তে সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ ক্ষেত্রত নাৰীৰ অংশগ্রহণ সুনিশ্চিত কৰিব লাগিব (Friedlander, 1996)। অৱশ্যে বর্তমানেও এই দিশত নতুন চিন্তাৰ বিকাশ অব্যাহত আছে।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ নাৰী আৰু পৰিৱেশে কেনে ধৰণৰ দমনৰ ইতিহাস ভাগ-বাটোৱাৰা কৰে?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ নাৰী বিশেষ পৰিৱেশকেন্দ্রিক প্রয়োজনীয়তাবোৰ কেনেকৈ বুজিব পাৰি?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ CONNEPP ৰ সম্পূর্ণ নাম আৰু ইয়াৰ কাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ পৰিৱেশ আৰু মানৱ বসতি সম্পকীয় ৰাষ্ট্রসংঘৰ প্রথম সন্মিলনখন কেতিয়া আৰু ক'ত অনুষ্ঠিত হৈছিল?

.....

১১.৩ পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদৰ ধাৰণা

পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদী (ecological feminists/ecofeminists) সকলৰ মতে সমাজে নাৰীৰ প্রতি প্রদর্শন কৰা আচৰণ, ভিন্ন ছালৰ লোক আৰু দুর্বল সামাজিক প্রস্থিতিৰ শ্রেণীৰ সৈতে অনা-মানৱীয় প্রকৃতিৰ প্রতি প্রদর্শন কৰা আচৰণৰ মাজত এটা গুৰুত্বপূর্ণ সংযোগ আছে।

পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদীসকল মতে নাৰীসমাজ আৰু প্রকৃতিৰ মাজত এক ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক আছে। এই সম্পর্ক পিতৃ-প্রধান সমাজবোৰৰ দ্বাৰা চলোৱা দমনৰ উমৈহতীয়া ইতিহাসৰ পৰা সৃষ্ট। নাৰীবাদৰ বিভিন্ন শাখাৰ মাজতে পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদৰ শিপা প্রোথিত হৈ আছে। নাৰীবাদৰ দুটামান উল্লেখযোগ্য শাখা হ'ল- উদাৰ নাৰীবাদ, মার্ক্সবাদী নাৰীবাদ, বৈপ্লৱিক নাৰীবাদ, সমাজবাদী নাৰীবাদ, কৃষ্ণাংগ নাৰীবাদ, তৃতীয় বিশ্বকেন্দ্রিক নাৰীবাদ। পাৰিপার্শ্ব নাৰীবাদক অন্য নাৰীবাদতকৈ সুকীয়া পৰিচয় দিয়া বৈশিষ্ট্যটো হ'ল অনা-মানৱীয় প্রকৃতি আৰু প্রকৃতিবাদী নাৰীকেন্দ্রিক সমস্যা (যেনে- প্রকৃতিৰ অযুক্তিকৰ আধিপত্য)ৰ মাজত থকা সম্পর্কক লৈ ই প্রদর্শন কৰা দৃঢ় নিশ্চয়তা। পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদী দর্শনে প্রকৃতি (প্রকৃতিবাদ)ৰ আধিপত্য (যেনে- লিংগবাদ, জাতিবাদ, শ্রেণীবাদ, ভিন্নলৈঙ্গিকতাবাদ, বয়সবাদ, চেমাইটবাদ বিৰোধ ইত্যাদি)ৰ দৰে সামাজিক সমস্যাবোৰৰ পৰিচিত নাৰীবাদী ধৰণৰ সমালোচনা আগবঢ়ায়। পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদীসকলৰ মতে প্রকৃতি হ'ল এটা নাৰীবাদী সমস্যা। তেওঁলোকৰ যুক্তি অনুসৰি পৰিয়াল আৰু সমাজত নাৰীয়ে সহিবলগীয়া হোৱা দমন আৰু আনুগত্য তথা প্রকৃতিৰ অৱনতি ঘটাৰ এক উমৈহতীয়া ভেটি আছে। ধাৰণাগত দ্বিমূলতা

আৰু আদৰ্শগত পদানুক্ৰমিকতাৰ মাজত প্ৰভেদ নিৰ্মাণৰ জৰিয়তে আধিপত্য আৰু শোষণ অব্যাহত ৰখা হয়। এনে দ্বিমূলতা আৰু পদানুক্ৰমিকতাই সমাজৰ উচ্চ স্থানত থকা শ্ৰেণীৰ লোকে নিম্ন স্থানত থকা শ্ৰেণীবোৰত খটুওৱা আধিপত্যৰ এক প্ৰণালীবদ্ধ যুক্তিযুক্ততা প্ৰদান কৰে। ভাৰতৰ এগৰাকী উল্লেখযোগ্য পাৰিপাৰ্শ্ব-নাৰীবাদী আন্দোলনকাৰী হ'ল বন্দনা শিৱা।

১১.৩.১ পৰিৱেশকেন্দ্ৰিক আন্দোলন

পাৰিপাৰ্শ্ব -নাৰীবাদী দাৰ্শনিকসকলে প্ৰকৃতিৰ এক নাৰীবাদী সমস্যাৰূপে প্ৰতিষ্ঠ কৰিবলৈ অতি গুৰুত্ব সহকাৰে নাৰী-প্ৰকৃতি যোগসূত্ৰ উদ্ভাৱনৰ বাবে পৰীক্ষালব্ধ তথ্যবোৰ অধ্যয়ন কৰে। বৰ্তমানলৈকে সমগ্ৰ বিশ্বতে নাৰীয়ে নেতৃত্ব দিয়া বিভিন্ন পৰিৱেশকেন্দ্ৰিক আন্দোলনৰ উত্থান ঘটিছে। তলত তেনে দুটা আন্দোলনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

- **চিপ্‌কো আন্দোলন ঃ** ১৯৭৪ চনত উত্তৰ ভাৰতৰ ৰেনি নামৰ ঠাইডোখৰৰ ২৭ গৰাকী মহিলাই গছ কটা ৰোধ কৰিবলৈ এটা সৰল কিন্তু অভিনৱ পন্থা অৱলম্বন কৰিছিল। যেতিয়ালৈকে গছ কটা মানুহবোৰে কাম বন্ধ নকৰে তেতিয়ালৈকে তেওঁলোকে গছবোৰ সাৱটি ধৰি আছিল। মহিলাসকলৰ এই প্ৰতিবাদকে 'চিপ্‌কো' (হিন্দীত 'চিপ্‌কো শব্দৰ অৰ্থ হ' 'আঁকোৱালি ধৰি থকা' 'সাৱটি ধৰি থাকা') আন্দোলন নাম দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকৰ এই কাৰ্যই প্ৰায় ১২,০০০ বৰ্গ কিলোমিটাৰ জুৰি বিয়পি থকা এডোখৰ সংবেদনশীল জলবিভাজিকা (watershed) অঞ্চল ৰক্ষা কৰিছিল। এই আন্দোলনটোৱে কেৱল এখন খিলঞ্জীয়া অৰণ্যৰ গছ-গছনিকে ৰক্ষা কৰা নাছিল, ই নাৰী-প্ৰকৃতিৰ মাজত থকা ওতঃপ্ৰোত সংযোগৰ গুৰুত্ব প্ৰতিপন্ন কৰিছিল।
- **কেনিয়াৰ 'গ্ৰীন বেল্ট' আন্দোলন ঃ** কেনিয়াৰ ৰাজধানী নাইৰোবিত থকাটো তৃণমূল পৰ্যায়ৰ খিলঞ্জীয়া অনা-চৰকাৰী সংস্থাৰ নাম হ'ল 'দ্য গ্ৰীন বেল্ট মুভমেণ্ট'। সংস্থাটোৱে দেশখনৰ গ্ৰামাঞ্চলৰ মহিলাসকলক গছ ৰুবলৈ, বনাঞ্চল ধ্বংসকাৰ্য ৰোধ কৰিবলৈ, ৰন্ধনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ইন্ধনৰ প্ৰধান উৎস পুনৰ সমৃদ্ধ কৰি তুলিবলৈ, উপাৰ্জনৰ উপায় সৃষ্টি কৰিবলৈ আৰু ভূমিস্খলন ৰোধ কৰিবলৈ একত্ৰিত কৰি আহিছে। সংস্থাটোৰ প্ৰতিষ্ঠানপক ড° ৱাংগাৰি মাথাই কেনিয়াৰ ইহিথে নামৰ গ্ৰাম্য সম্প্ৰদায়টোৰ সদস্যা আছিল। ড° ৱাংগাৰি মাথাই আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত উচ্চশিক্ষা গ্ৰহণ কৰিছিল। ইউনিভাৰ্চিটি ক'লেজ অৱ নাইৰোবিৰ পৰা ডক্তৰেট ডিগ্ৰী লাভ কৰা ড° মাথাহ ৱাংগাৰি আছিল পূব আফ্ৰিকান ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ ভিতৰতে প্ৰথম মহিলা। তেওঁক পাৰিপাৰ্শ্ব-নাৰীবাদী আন্দোলনৰ এগৰাকী অগ্ৰণী নেতৃ বুলি গণ্য কৰা হয়।

'গ্ৰীন বেল্ট' আন্দোলনত মাহিলাসকলৰ সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। কৃষ্ণাংগ নাৰীবাদৰ দৃষ্টিৰে ই এক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা। কৃষ্ণাংগ নাৰীবাদে বিশেষকৈ কৃষ্ণাংগ মহিলাসকলৰ পৰিচয়, তেওঁলোকে সহন কৰা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ দমন তথা লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰ সৈতে জড়িত আন্তঃশাখাকেন্দ্ৰিক বাস্তৱবোৰ অধ্যয়ন কৰে। কেনিয়াত

মহিলাসকলক এই সংস্থাৰ প্ৰধান ষ্টেকহোল্ডাৰ কৰি সংস্থাটোৱে তেওঁলোকক কৰ্তৃত্ব অধিকাৰ ওভটা দিছে। এটা সম্প্ৰদায়ক ফলপ্ৰসূভাৱে সংগঠিত কৰাৰ প্ৰধান উপায় হ'ল বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত সামাজিক কাৰ্যকলাপবোৰক প্ৰভাৱিত কৰা। সংস্থাটোৱে বিভিন্ন গাঁৱলীয়া কেনিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ মহিলাই পৰিপাৰ্শ্বিকৰ অৱনতিৰ ফলত লাভ কৰা অভিজ্ঞতাবোৰ আলোচনা কৰে। এনে আলোচনাবোৰত জমা হোৱা ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ পৰা সমস্যাৰ সমাধান বাহিৰ কৰি সম্প্ৰদায়বোৰক উপাত্ত শ্ৰেণীত পৰিণত হোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰা হয় আৰু সম্প্ৰদায়বোৰৰ সাংস্কৃতিক জ্ঞান অক্ষুণ্ণ ৰখা হয়। নাৰীসমাজক প্ৰাপ্য গুৰুত্ব প্ৰদান নকৰাৰ প্ৰাসংগিক উদাহৰণ কেইটামান হ'ল মাটিৰ মালিকীস্বত্ব লাভৰ ক্ষেত্ৰত আৰোপ কৰা সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক বাধা-নিষেধ, পুৰুষৰ সমান মূলধন আহৰণত প্ৰদান কৰা বাধা আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী বৈঠকবোৰত ভাগ লোৱাৰ পৰা বিৰত ৰখা ইত্যাদি। এই সংস্থাটোৱে কেনিয়াত প্ৰচলিত মাটি বলপূৰ্বক দখল কৰাৰ প্ৰথা, বনাঞ্চল ধ্বংসকাৰী কাৰ্যকলাপ আৰু দুৰ্নীতি আদিৰ দৰে দমনমূলক অনুশীলনবোৰৰ প্ৰকোপ প্ৰশমিত কৰাৰ চেষ্টা চলাই আহিছে। সংস্থাটোৰ ৪০০০ সামূহিক গোটৰ এক বিশাল সদস্য নেটৱৰ্ক আছে। সদস্যসকলে নিজৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ সুৰক্ষিত ৰাখিবলৈ আৰু দৈনিক নিজকে স্বাধীন কৰাৰ অনুশীলন কৰিবলৈ স্বেচ্ছাই আগবাঢ়ি আহিছে। আত্ম-স্বাধীনতা হ'ল কৃষ্ণাংগ নাৰীবাদৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। 'দ্য গ্ৰীন বেল্ট মুভমেণ্ট'-এ কেনিয়াত প্ৰচলিত সামৰ্থ আৰু শিক্ষাৰ সৈতে জড়িত দৃষ্টান্তমূলক আদৰ্শৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবলৈ সক্ষম হৈছে। "গছপুলি ৰুৱলৈ ডিপ্লমাধাৰী লোকৰ প্ৰয়োজন নাই" বোলা আপ্তবাক্যযাৰিয়ে বিভিন্ন ধৰণৰ আৰু বিশাল পৰিধিৰ জ্ঞানত আলোকপাত কৰাৰ এক বিকল্প দৃষ্টিকোণ আগবঢ়াইছে।



অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ পাৰিপাৰ্শ্ব-নাৰীবাদীসকলে কি সংযোগ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ চেষ্টা চলায়?

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ পাৰিপাৰ্শ্ব-নাৰীবাদী দৰ্শনে কি কথাত আলোকপাত কৰে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ কেতিয়া আৰু ক'ত চিপ্‌কো আন্দোলনৰ সূত্ৰপাত হৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ 'দ্য গ্ৰীন বেল্ট মুভমেণ্ট'ৰ লগত প্ৰধানকৈ কাৰ নাম সাঙোৰ খাই আছে?

.....

১১.৪ বহনক্ষম উন্নয়নৰ অর্থ

বহনক্ষম উন্নয়ন মানে হ'ল ভৱিষ্যৎ প্ৰজন্মৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণৰ সামৰ্থৰ আপোচ নকৰাকৈ বৰ্তমান প্ৰজন্মই নিজৰ প্ৰয়োজনীয় উন্নয়ন সাধন কৰা কাৰ্য। ইয়াৰ সৈতে দুটা প্ৰধান দিশ জড়িত—

- **'প্ৰয়োজনীয়তা' (Need)ৰ ধাৰণা ঃ** এই ধাৰণাই বিশেষকৈ পৃথিৱীৰ দৰিদ্ৰ শ্ৰেণীটোৰ অত্যাৱশ্যকীয় প্ৰয়োজনবোৰৰ কথা বুজায়। এনে প্ৰয়োজনক অন্য সকলো প্ৰয়োজনতকৈ আগস্থান দিয়া উচিত।
- **'সীমাবদ্ধতা' (Limitation)ৰ ধাৰণা ঃ** ৰাষ্ট্ৰই প্ৰযুক্তি আৰু সামাজিক সংস্থা সংগঠনৰ ওপৰত এনে সীমাবদ্ধতা আৰোপ কৰি পৰিৱেশৰ বৰ্তমান তথা ভৱিষ্যৎ প্ৰয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰাৰ সামৰ্থ অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ চেষ্টা চলায়।

১৯৮০ ৰ দশকৰ শেষৰ ফালে 'বহনক্ষম উন্নয়ন' (substainable development) নামৰ অভিধাটোৱে জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰিছিল। 'দ্য ব্ৰ্যাণ্ডট্লেণ্ড ৰিপ'ৰ্ট' নামেৰে জনাজাত 'আমাৰ উমৈহতীয়া ভৱিষ্যত' শীৰ্ষক প্ৰতিবেদনখনত এই অভিধাটো পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। এই প্ৰতিবেদনখন আছিল উন্নয়নৰ ধাৰণা আৰু অনুশীলন বিষয়ক 'পৰিৱৰ্তনৰ এক বিশ্বজনীন কাৰ্যক্ৰমাণিকা'ৰ প্ৰস্তাৱ আগবঢ়াবলৈ ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ আহ্বান মৰ্মে গঠিত এখন আয়োগৰ দ্বাৰা উপস্থাপিত ফলাফল। 'দ্য ব্ৰ্যাণ্ডট্লেণ্ড ৰিপ'ৰ্ট'ত আমাৰ জীৱন-যাপন তথা শাসন পদ্ধতিবোৰৰ বিষয়ে পুনৰ চিন্তা কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ ইংগিত দিয়া হৈছিল। প্ৰতিবেদনখনৰ মতে পুৰণি সমস্যাবোৰ বিবেচনা কৰি চাবলৈ 'মানৱ জাতিৰ লক্ষ্য তথা প্ৰত্যাশাবোৰ দায়িত্ব সহকাৰে পালন কৰিবলৈ' নতুন উপায়ৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰ উপৰি এই ক্ষেত্ৰত আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সহযোগিতা তথা সমন্বয় স্থাপনৰ পৰিমাণো বাঢ়িব লাগিব। বহনক্ষম উন্নয়ন মানে হ'ল সংহতি স্থাপন। এনে উন্নয়নৰ জৰিয়তে যিমান সম্ভৱ সিমানকেইখন ক্ষেত্ৰ, দেশৰ চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি বিভিন্ন অঞ্চল আৰু আনকি দুটা ভিন্ন প্ৰজন্মক উপকৃত কৰিব পৰা কাম-কাজ আগবঢ়াই নিয়া হয়। সহজ ভাষাত, যেতিয়া সমাজ, পৰিৱেশ আৰু অৰ্থনীতিত পেলাবলগীয়া প্ৰভাৱ আঁতিগুৰি মাৰি বিবেচনা কৰাৰ অন্তত গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্তবোৰে বহনক্ষম উন্নয়ন সম্ভৱপৰ কৰি তোলে। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ সময়ত আমি মনত ৰখা উচিত যে আমাৰ কাৰ্যই আন ক'ৰবাত আৰু ভৱিষ্যততে প্ৰভাৱ পেলাব পাৰে।

১১.৪.১ বহনক্ষম উন্নয়নৰ তিনিটা স্তম্ভ

সমাজ, অৰ্থনীতি আৰু পৰিৱেশ হ'ল বহনক্ষম উন্নয়নৰ তিনিটা মূল স্তম্ভ। পৃষ্ঠভূমি যিয়েই নহওক, এই তিনিটা মৌলিক উপাদানৰ কোনো সাল-সলনি নঘটে। মানুহ, বসতি স্থল আৰু অৰ্থনৈতিক পদ্ধতিৰ মাজত আন্তঃসম্পৰ্ক আছে। আমি হয়তো

কেইটামান বছৰ অথবা দশক এই আন্তঃসম্পর্ক আওকাণ কৰিব পাৰিম। কিন্তু ইতিহাসে এই কথা আমাক সোঁৱৰাই দিয়ে যে কিবা বিপদ সংকেট অথবা সংকটৰ দ্বাৰা আমি এই আন্তঃসম্পর্কৰ বিষয়ে পুনৰ সচেতন হ'বলৈ বাধ্য হৈ পৰোঁ। আচল কথাটো হ'ল আমি আমাৰ সকলো কাম-কাজৰ বাবে পাৰিপার্শ্ব প্রণালী আৰু এই প্রণালীয়ে আগবঢ়োৱা সেৱাৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। ব্যৱসায় আগবঢ়াই নিবলৈ, সম্প্রদায় গঢ়ি তুলিবলৈ,জনসমষ্টিৰ খাদ্য চাহিদা পূৰণ কৰিবলৈ আৰু আন ভালেমান কামৰ ক্ষেত্রত আমি পাৰিপার্শ্ব প্রণালীৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰোঁ। খাদ্য শস্য অংকুৰিত হোৱাৰ বাবে অত্যাৱশ্যকীয় আধাৰ মাটি অথবা খাবলৈ পৰিষ্কাৰ পানীৰ দৰে গুৰুত্বপূর্ণ উদাহৰণৰ কথাই কও অথবা সালোক সংশ্লেষণৰ বাবে প্রয়োজন হোৱা অক্সিজেন উৎপাদন অথবা বেক্টেৰিয়াজনিত পচনৰ দ্বাৰা হোৱা বর্জ্য পদার্থৰ সংসাধনৰ দৰে গৌণ উদাহৰণ উল্লেখ কৰোঁ, সকলোৰে পৰা এটা সিদ্ধান্ততে উপনীত হোৱা যাব যে আমাৰ অস্তিত্ব বর্তাই ৰখাৰ স্বার্থত আমি পৰিৱেশৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিবলগীয়া হয়। আমি যদি পৰিৱেশৰ এনেবোৰ সেৱা আগবঢ়াব পৰা সামর্থৰ ক্ষতি অথবা ধ্বংস কৰোঁ, তেন্তে হয়তো আমি কোনোদিনে সাজু হৈ নথকা ধৰণৰ বিষম পৰিণতিৰ মুখামুখি হ'বলগীয়া হ'ম। এখন সমাজ (বৃহত্তৰ সমাজৰ অংশ ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র সম্প্রদায়বোৰ)যেতিয়া অস্থিৰতা, দৰিদ্রতা আৰু ৰোগৰ দৰে কাৰণবোৰৰ সৈতে যুঁজি থাকিবলগীয়া হয়, তেতিয়া তেনে সমাজৰ দীর্ঘম্যাদি উন্নয়ন নঘটে। সামাজিক কল্যাণ আৰু অর্থনৈতিক কল্যাণ পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক। দুয়োটা কথাই এক সুস্থ বাতাবৰণতহে বাস্তৱ ৰূপ ল'ব। বহনক্ষম উন্নয়নৰ তিনিওটা স্তম্ভৰ মাজত থকা জটিল সম্পর্ক আৰু আন্তঃনির্ভৰশীলতাৰ কথা বুজিবলৈ কিছু প্রয়াসৰ প্রয়োজন। এই প্রয়াস স্থিৰ প্রকৃতিৰ হোৱা উচিত।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৯ ঃ বহনক্ষম উন্নয়ন বুলিলে কি বুজে?

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ কেতিয়াৰ পৰা বহনক্ষম উন্নয়নৰ ধাৰণাটোৱে ব্যাপক স্বীকৃতি লাভ কৰিবলৈ লৈছিল?

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ বহনক্ষম উন্নয়নৰ মূল স্তম্ভ তিনিটা কি কি?

.....

১১.৫ বহনক্ষম উন্নয়ন আৰু নাৰীসমাজত ইয়াৰ প্রভাৱ

উন্নয়নে বিশ্বৰ বিভিন্ন প্রান্তৰ লোকক বিভিন্ন ধৰণে প্রভাৱিত কৰে। ই আনকি পুৰুষ আৰু নাৰীকো ভিন্ ভিন্ ধৰণে প্রভাৱিত কৰিব পাৰে। এই ক্ষেত্রত ভাৰতৰ প্রখ্যাত পৰিৱেশবাদী নেত্রী বন্দনা শিৱাৰ মন্তব্য প্রণিধানযোগ্য। শিৱাই ২০০৪ চনত লিখা ('Empowering Women')

নামৰ প্ৰবন্ধটোৰ জৰিয়তে এই পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল যে ভাৰতৰ প্ৰাচীন কৃষি পদ্ধতিৰ পুনৰ প্ৰচলন কৰি কৃষিৰ এক অধিক বহনক্ষম আৰু উৎপাদনশীল পন্থা বাহিৰ কৰিব পাৰি। এই প্ৰাচীন কৃষি পদ্ধতিৰ জৰিয়তে কৃষিকাৰ্যত অধিক মহিলাৰ অংশগ্ৰহণক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া হৈছিল। তেওঁ বৰ্তমান প্ৰচলিত 'পিতৃতান্ত্ৰিক যুক্তি'ৰ বিৰুদ্ধে মাত মাতি আহিছে। শিৱাৰ মতে এক নাৰীকেন্দ্ৰিক কৃষি ব্যৱস্থাই বৰ্তমান প্ৰচলিত ব্যৱস্থাটো এক অত্যন্ত ইতিবাচক ৰূপলৈ সলনি কৰিব। তেওঁৰ মতে পাৰিপাৰ্শ্বক ধ্বংস আৰু ঔদ্যোগিক দুৰ্ঘটনাবোৰে আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনলৈ ভাবুকি মাতি আনিছে। এনে সমস্যাবোৰৰ মুখামুখি হোৱাৰ দায়িত্ব নাৰীক জাপি দিয়া হৈছে।

২৫ ছেপ্তেম্বৰত ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সাধাৰণ পৰিষদে বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে ২০৩০ বৰ্ষ পৰ্যন্ত এখন কাৰ্যক্ৰমণিকা গ্ৰহণ কৰিছে। ইয়াক আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় উন্নয়নৰ সৰ্বজন স্বীকৃত ৰূপৰেখা বুলি ধৰি লোৱা হৈছে। এই কাৰ্যক্ৰমনিকাখন কেৱল উন্নয়নশীল দেশবোৰতেই নহয় সকলো দেশতে প্ৰযোজ্য। সেইফালৰ পৰা দৰিদ্ৰতা নিৰ্মূলৰ লক্ষ্যৰে যুগুত কৰা এই কাৰ্যক্ৰমনিকাখনক এক অভিলাসী প্ৰকল্প বুলি ক'ব পৰা যায়। ইয়াৰ জৰিয়তে প্ৰচলিত সামাজিক ব্যৱস্থাবোৰক সামাজিক লিংগ (Gender) ৰ মাজত সমতা স্থাপনৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য বান্ধি দিয়াৰ লগতে মহিলা আৰু কন্যা সন্তানৰ সবলীকৰণ ঘটোৱাৰ কথা কোৱা হৈছে। ২০৩০ চনৰ বহনক্ষম উন্নয়নৰ কাৰ্যক্ৰমণিকা (অথবা 'the 2030 Agenda' SDGs) ত মুঠ ১৭ টা বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্য (SDGs) আৰু ১৬৯ টা উদ্দেশ্য স্থিৰ কৰি লোৱা হৈছে। ২০১৬ চনৰ ১ জানুৱাৰীৰ পৰা এই কাৰ্যক্ৰমণিকাখনৰ কাৰ্য ৰূপায়ণ আৰম্ভ হৈছে। এই কাৰ্যক্ৰমণিকাখনে ২০১৫ চনৰ ২৭ জুলাইত ইথিঅ'পিয়াৰ ৰাজধানী আদ্দিছ আবাবাত অনুস্থিত 'উন্নয়নৰ বঙ্গবে বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান' বিষয়ক ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ তৃতীয়খন আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সন্মিলনত ভাগ লোৱা ১৯৩ খন সদস্য ৰাষ্ট্ৰৰ মাজত সম্পাদিত তথাকথিত 'আদ্দিছ আবাবা একশ্যন এজেণ্ডা' খনৰ সৈতে সমান্তৰালভাৱে আগবঢ়াই নিয়া হ'ব। ১৭ টা বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্যৰ ৫ নং লক্ষ্যটোৱে সামাজিক লিংগৰ মাজত সমতা স্থাপন আৰু মহিলা তথা কন্যা সন্তানৰ সবলীকৰণৰ কথা কয়।

বহনক্ষম উন্নয়নৰ ৫ নং লক্ষ্যৰ উদ্দেশ্যসমূহ হ'ল —

- বিশ্বৰ সৰ্বত্ৰ সকলো মহিলা তথা কন্যা সন্তানৰ বিৰুদ্ধে চলা সকলো ধৰণৰ বৈষম্যৰ ওৰ পেলোৱা;
- নাৰী সৰবৰাহ, যৌন নিৰ্যাতন আৰু আন সকলো ধৰণৰ শোষণ সামৰি ৰাজহুৱা তথা ব্যক্তিগতভাৱে মহিলা আৰু কন্যা সন্তানৰ ওপৰত চলা সকলো ধৰণৰ হিংসাত্মক কাৰ্যকলাপ নিৰ্মূল কৰা;
- বাল্য বিবাহ, কম বয়সতে বিয়া দিয়া, বলপূৰ্বক বিয়া দিয়া আৰু স্ত্ৰী যৌনাংগ ঘূণীয়া কৰা আদিৰ দৰে সকলো ক্ষতিকাৰক অনুশীলন নাইকিয়া কৰা;
- ৰাজহুৱা সেৱা, আন্তঃগাঁথনি আৰু সামাজিক সুৰক্ষা নীতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত বিধি-বিধানৰ জৰিয়তে মজুৰিবিহীন যত্ন তথা ঘৰুৱা কাম-কাজক স্বীকৃতি আৰু প্ৰাপ্য মূল্য দিয়া; সংশ্লিষ্ট ৰাষ্ট্ৰ এখনত ৰাষ্ট্ৰীয়ভাৱে উপযুক্ত পদ্ধতিৰে ঘৰুৱা তথা পৰিয়ালৰ ভিতৰুৱাভাৱে

দায়িত্ব ভাগ-বাটোৱাৰাৰ নিয়মৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰা;

- ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক আৰু ৰাজহুৱা জীৱনৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ সকলো স্তৰতে মহিলাৰ সম্পূর্ণ তথা ফলপ্ৰসূ অংশগ্ৰহণ আৰু নেতৃত্ব দিয়াৰ সমান সুযোগ সুনিশ্চিত কৰা;
- 'জনসংখ্যা আৰু উন্নয়ন বিষয়ক আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সন্মিলনৰ কার্য সম্পাদনমূলক কার্যসূচী', 'কার্য সম্পাদনৰ বেইজিং মঞ্চ' তথা পৰৱর্তী সময়ত এইবোৰৰ পুনৰীক্ষণ সন্মিলনত গৃহিত নতুন নথিৰ আধাৰত যৌন তথা প্ৰজননকেন্দ্ৰিক স্বাস্থ্য আৰু প্ৰজনন অধিকাৰক সার্বজনীনভাৱে সুচল কৰি তোলা;
- সংশ্লিষ্ট ৰাষ্ট্ৰৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আইন অনুসৰি মহিলাক অর্থনৈতিক সম্পদৰ সমান অধিকাৰ দিবলৈ;মাটি তথা আন সকলো ধৰণৰ সম্পত্তিৰ মালিকীস্বত্ব আহৰণ তথা নিয়ন্ত্ৰণৰ অধিকাৰ দিবলৈ; বিত্তীয় সেৱা, উত্তৰাধিকাৰীৰ অধিকাৰ তথা প্ৰাকৃতিক সম্পদ ব্যৱহাৰৰ অধিকাৰ দিবলৈ প্ৰয়োজনীয় আইন সংশোধনী ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা;
- নাৰী সৱলীকৰণৰ পোষকতা কৰিবলৈ প্ৰযুক্তিৰ, বিশেষকৈ তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ সহজসাধ্য আৰু অধিক কৰি তোলা;
- সকলো স্তৰতে সামাজিক লিংগৰ সমতা স্থাপন আৰু সকলো মহিলা তথা কন্যা সন্তানৰ সবলীকৰণৰ পোষকতা কৰিবলৈ সুস্থ নীতি আৰু বলবৎসাধ্য বিধি-বিধান গ্ৰহণ তথা সেইবোৰ সুদৃঢ় কৰি তোলা।

ভাৰতৰ পটভূমিত বহনক্ষম উন্নয়নৰ লক্ষ্যবোৰ কেনেদৰে নির্ধাৰণ কৰি লোৱা হৈছে আৰু এইবোৰৰ কার্যৰূপায়নৰ বাবে কি ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলা হৈছে সেয়া জনাটো অতি গুৰুত্বপূর্ণ। ভাৰতত মহিলাই কৰা কাম আৰু মহিলাৰ দ্বাৰা চলোৱা আন্দোলনৰ এক সুদীর্ঘ তালিকাৰে ইতিহাসৰ পৃষ্ঠা ভৰি আছে। ই দেশত মহিলাসকলৰ অংশগ্ৰহণ সম্পর্কে অহৰহ চিন্তা-চর্চা কৰাৰ পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিছে আৰু সমাজত মহিলাৰ প্ৰস্থিতি উন্নত কৰাত সহায় কৰি আহিছে। নাৰীৰ সম অধিকাৰ বিচাৰি ভাৰতত চলা নাৰীকেন্দ্ৰিক আন্দোলনবোৰ বৈচিত্ৰ্যময়। নাৰীবাদী বিদগ্ধ পণ্ডিত বীণা মজুমদাৰ আৰু লতিকা সৰকাৰে ভাৰতৰ প্ৰথমখন 'ভাৰতীয় মহিলাৰ সামাজিক প্ৰস্থিতি বিষয়ক সমিতি'ৰ নেতৃত্ব দি প্ৰথমখন ঐতিহাসিক তথা বাটকটীয়া প্ৰতিবেদন যুগুত কৰিছিল। 'Towards Equality' (ভাৰত চৰকাৰ, ১৯৭৪ চন)শীর্ষক এই প্ৰতিবেদনত বৈষম্যমূলক সমাজ-সাংস্কৃতিক অনুশীলন আৰু অর্থনৈতিক তথা ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াবোৰে কেনেদৰে নাৰীৰ সবলীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটো দুর্বল কৰি তোলে তাৰৈ দেশৰ নাগৰিকৰ মনোযোগ আকর্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। প্ৰতিবেদনখনৰ দ্বাৰা অৱনতি ঘটা লিংগ অনুপাদৰ সমস্যাটো সম্পর্কেও সাৱধান কৰি দিয়া হৈছিল। ইয়াৰ আধাৰতে দেশত সামাজিক লিংগ সংবেদনশীল নীতি গ্ৰহণৰ ব্যৱস্থা গঢ়ি উঠিছিল আৰু ক্ৰমে কন্যাৰ সন্তানৰ শিক্ষাৰ দিশটোৱে গুৰুত্ব লাভ কৰিছিল। প্ৰথম প্ৰতিবেদনখন দাখিলৰ ৪০ বছৰ পাছত ২০১৫ চনত নাৰীৰ সামাজিক প্ৰস্থিতি বিষয়ক আন এখন উচ্চস্তৰীয় সমিতিয়ে দ্বিতীয়খন প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰিছিল। এই প্ৰতিবেদনত আন্তঃশাখামূলক দৃষ্টিকোণ

এটা প্ৰয়োগ কৰি প্ৰধান সামাজিক লিংগভিত্তিক ব্যৱধানবোৰত আলোকপাত কৰা হৈছিল আৰু ভাৰতৰ নাৰীৰ জীৱনবোৰৰ বৈচিত্ৰ্য তথা জটিলতা বৰ্ণনা কৰা হৈছিল। এই বিষয়ৰ আন কেইখনমান উল্লেখযোগ্য প্ৰতিবেদন হ'ল ১৯৮৮ চনৰ শ্ৰমশক্তি প্ৰতিবেদন, ২০১৩ চনৰ ন্যায়াধীন বাৰ্মা সমিতিৰ প্ৰতিবেদন আৰু ২০১৪ চনৰ 'নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা সকলো ধৰণৰ বৈষম্য নিৰ্মূলকৰণ বিষয়ক সন্মিলন' (CEDAW)। আটাইকেইখন প্ৰতিবেদনতে দেশৰ নাৰীসমাজৰ সামাজিক প্ৰস্থিতি উন্নত কৰিবলৈ হাতত ল'ব পৰা পন্থাবোৰৰ বিস্তৃত আৰু তথ্যসমৃদ্ধ বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হৈছে। ভাৰততে অনানুষ্ঠানিকভাৱে কাম কৰা মহিলাৰ সংখ্যা হ'ল প্ৰায় ১২০ মিলিয়ন। ২০১১ চনৰ ভাৰতীয় লোকপিয়ল তথ্য অনুসৰি দেশত মুঠ মহিলা কৰ্মীৰ সংখ্যা ১৪৯.৮ মিলিয়ন। ইয়াৰে ১২১.৮ মিলিয়ন গাওঁ অঞ্চলৰ আৰু ২৮ মিলিয়ন নগৰাঞ্চলৰ মহিলা। ইয়াৰে আকৌ ৩৫.৯ মিলিয়ন খেতিয়ক, ৬১.৫ মিলিয়ন কৃষি শ্ৰমিক, ৮.৫ মিলিয়ন ঘৰুৱা কাম-কাজ কৰা উদ্যোগটোৰ সৈতে জড়িত আৰু ৪৩.৭ মিলিয়নক 'অন্য কৰ্মী'ৰ শিতানত ৰখা হৈছে (ভাৰত চৰকাৰ, n.d.) ২০০৪-২০১১ বৰ্ষত ভাৰতৰ অৰ্থনীতি গড় হিচাপত ৭ শতাংশকৈ বাঢ়িছিল। কিন্তু তৎসত্বেও দেশৰ মহিলা কৰ্মশক্তিৰ অংশগ্ৰহণ ৩১ শতাংশৰ পৰা ৭ পইণ্ট কমি ২৪ শতাংশ হৈছিল (Pande & Troyer, 2016)। ইয়াৰ অৰ্থ এয়াই যে শ্ৰমিক শক্তিৰ পৰা চপ্ত মিলিয়নতকৈ অধিক মহিলা অন্তৰ্ধান হৈছে।

পাৰ হৈ যোৱা কেইটামান বছৰত ভাৰত চৰকাৰে বহনক্ষম উন্নয়নৰ লক্ষ্যবোৰত উপনীত হোৱাৰ দায়ৱদ্ধতা বাৰে বাৰে ব্যক্ত কৰিছে। ইয়াৰ বাবে চৰকাৰে বিভিন্ন কাৰ্যসূচীভিত্তিক উদ্যমক বাস্তৱ ৰূপ দিছে। 'মেক ইন ইণ্ডিয়া', 'ডিজিটেল ইণ্ডিয়া', 'স্মাৰ্ট চিটি' আৰু 'স্কিলচ্ ইণ্ডিয়া' আদিৰ দৰে উদ্যমবোৰৰ লক্ষ্য হ'ল অৰ্থনৈতিক তথা দক্ষতাভিত্তিক উন্নয়ন সাধন কৰা আৰু সামগ্ৰীৰ ঘৰুৱা উৎপাদনক উৎসাহিত কৰা। ইয়াৰ দ্বাৰা দেশৰ লাখ লাখ লোকক দৰিদ্ৰতাৰ পৰা মুক্ত হোৱাত সহায় কৰাৰ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছে (দ্য ইণ্ডিয়ান এক্সপ্ৰেছ, ২০১৬)। নাৰী আৰু কন্যা সন্তানৰ অধিকাৰ তথা মৰ্যাদা সুৰক্ষিত ৰখাৰ প্ৰয়াসেৰে আৰম্ভ কৰা আন দুখন প্ৰধান আঁচনি হ'ল 'বেটী বছাও, বেটী পঢ়াও' তথা 'স্বচ্ছ ভাৰত অভিযান'। মহিলা দলবোৰৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি কন্যা সন্তান আৰু মহিলাৰ বাবে গঢ়ি তোলা সংৰচনামূলক প্ৰতিবন্ধকবোৰ আঁতৰোৱাটো সুনিশ্চিত কৰিব পৰাকৈ যথোপযুক্ত ৰূপৰেখাৰে এনে উদ্যমবোৰ বিকশিত কৰা উচিত।

২০১৪ চনত গঠন কৰা নতুন পৰিকল্পনা কৰ্তৃপক্ষ 'নীতি আয়োগ'-এ বহনক্ষম উন্নয়নৰ লক্ষ্যৰ সৈতে সামঞ্জস্য ৰাখি চৰকাৰৰ প্ৰধান কেন্দ্ৰীয় আঁচনিবোৰৰ ৰূপ ৰেখা যুগুত কৰিছে। ২০১৬ চনৰ জুন মাহত ভাৰতত বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ সংশ্লিষ্ট মন্ত্ৰালয়বোৰৰ বাবে একোখন বিস্তৃত লক্ষ্য তালিকা তথা নিৰ্দেশনা অনলাইন যোগে আপলোড কৰিছিল। এই লক্ষ্যসমূহৰ আধাৰত ৰাজ্য চৰকাৰবোৰে নিজ নিজ পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ কৰিছে বুলি ভবা হৈছে। এই ৰাজ্যিক পৰিকল্পানাবোৰ পাছত নীতি আয়োগে প্ৰস্তুত কৰিবলগীয়া ১৫ বছৰীয়া পৰিকল্পনাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ব (মিশ্ৰ, ২০১৬)। নীতি আয়োগে ২০১৭ চনৰ ১৯ জুলাইত নিউয়'ৰ্কত অনুস্থিত এক উচ্চস্তৰীয় ৰাজনৈতিক আলোচনা মঞ্চত ২০১৭ চনলৈকে

বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত ভাৰতে কিমান সফলতা লাভ কৰিছে এই সম্পৰ্কে প্ৰথমখন স্বৈচ্ছিক ৰাষ্ট্ৰীয় পুনৰীক্ষণ প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিছে। আনহাতে নাৰী বিষয়ক ৰাষ্ট্ৰীয় নীতিৰ খচৰা (২০১৬) আৰু মানৱ সৰবৰাহ সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ খচৰা (২০১৬) ৰূপে কেন্দ্ৰীয় মহিলা তথা শিশু উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে দুখন খচৰা নীতি প্ৰস্তুত কৰি ৰাইজৰ মতামত সংগ্ৰহৰ বাবে ৰাজহুৱা মঞ্চত উপস্থাপন কৰিছে। এই সম্পৰ্কত ৰাষ্ট্ৰীয় মহিলা আয়োগেও বিভিন্ন মহিলা দলৰ সৈতে কথা পাতিছে আৰু অনলাইন যোগে নানা দিহা-পৰামৰ্শ গ্ৰহণ কৰিছে। এইবোৰ চালি-জাৰি চোৱাৰ অন্তত প্ৰস্তুত কৰা চূড়ান্ত নথি এতিয়াও ৰাজহুৱা মঞ্চত উপস্থাপন কৰা হোৱা নাই। বহনক্ষম উন্নয়নৰ ৫নং লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত প্ৰধান ভূমিকা লোৱাৰ দায়িত্ব কেন্দ্ৰীয় মহিলা তথা শিশু উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ক প্ৰদান কৰা হৈছে। অৱশ্যে ইয়াৰ বাবে কোনো উৎসৰ্গিত কৰ্ম শক্তি গঢ়ি তোলা হৈছেনে নাই সেই সম্পৰ্কে এই মূহুৰ্তলৈকে কোনো তথ্য জাৰি কৰা হোৱা নাই। ৫নং লক্ষ্যৰ অধীনত সামাজিক লিংগভিত্তিক উদ্দেশ্যবোৰ ফলৱতী কৰাত কোনে অৰিহণা আগবঢ়াব আৰু বিষয়টো কোনে নিৰীক্ষণ কৰিব তাৰো কোনো তথ্য ৰাজহুৱাভাৱে সদৰি কৰা হোৱা নাই। মহিলা দলবোৰে এনে নীতি আৰু পৰিকল্পনাবোৰৰ কাৰ্যৰূপায়ণ তথা নিৰীক্ষণৰ বাবে পৰামৰ্শদান ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ দিহা দিছে। অৱশ্যে দেশৰ কেইটামান অনানুষ্ঠানিক দল আৰু নাগৰিক সমাজৰ সন্মিলিত সংঘই কিছুমান মঞ্চ গঠন কৰি বহনক্ষম উন্নয়নৰ লক্ষ্যবোৰৰ অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ আৰু তথ্য ভাগ-বটোৱাৰা কৰি আছে। এনে এটা ৰাষ্ট্ৰীয় সন্মিলিত সংঘ 'ৰাদা না তোড়ো অভিযান'এ ২০১৭ চনৰ জুলাই মাহত বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্যৰ ২০৩০ চনলৈকে কাৰ্যক্ৰমণিকাখনৰ সন্দৰ্ভত প্ৰস্তুত কৰা এখন নাগৰিক সমাজৰ প্ৰতিবেদন প্ৰকাশ কৰিছে। এনে আন কেইবাটাও উদাহৰণ আছে।

এই সকলোবোৰ দায়বদ্ধতাৰ উপৰি সমাজৰ সামাজিক লিংগভিত্তিক সম্পৰ্ক তথা অসমতাবোৰ সলনি কৰিবলৈ এক বৃহত্তৰ ৰাজনৈতিক সদিচ্ছাৰ প্ৰয়োজন হ'ব। গৃহীত হোৱা আনুষ্ঠানিক সংশোধনীবোৰ কাৰ্যৰূপায়িত কৰাৰ লগতে পিতৃতান্ত্ৰিক, সামন্তবাদী আৰু নাৰীবিদ্বেষী মনোভাৱ সলনি কৰিবলৈ সমাজৰ ফালৰ পৰা গভীৰতৰ দায়বদ্ধতা প্ৰদৰ্শিত হোৱা উচিত। ভাৰতৰ বাবে সবাতোকৈ প্ৰত্যাহ্বানমূলক বিষয়টো হ'ল পাৰ হৈ যোৱা বছৰবোৰত নাৰীৰ অধিকাৰ আৰু সমতা বিষয়ক সাংবিধানিক নিশ্চিতি থকাৰ আৰু বিভিন্ন নীতি তথা কাৰ্যসম্পাদনমূলক নিৰ্দেশনা গ্ৰহণ কৰাৰ পাছতো সমাজত কিয় এতিয়াও পিতৃতান্ত্ৰিক তথা নাৰীবিদ্বেষী মনোভাৱ অক্ষুণ্ণ আছে সেয়া গভীৰভাৱে অনুধাৱন কৰা। এনে মনোভাৱে নাৰীৰ স্বাধীনতা, কণ্ঠ আৰু মৰ্যাদা সীমাবদ্ধ কৰি ৰাখিছে।



অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১২ ঃ বন্দনা শিৱা কোন?

..... **প্ৰশ্ন**

নং ১৩ ঃ Agenda 2030 কি আৰু কোনে ইয়াক গ্ৰহণ কৰিছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ১৪ ঃ বহনক্ষম উন্নয়নৰ ৫নং লক্ষ্যই কি কয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ১৫ ঃ কেতিয়া নীতি আয়োগ গঠন কৰা হৈছিল?

.....



১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- নাৰীৰ পৰিৱেশৰ সৈতে এক ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক আছে. প্ৰকৃতি মাতৃ আৰু নাৰী অভিন্নভাৱে পৰম্পৰৰ সৈতে সাঙোৰ খাই আছে। প্ৰকৃতি আৰু নাৰী উভয়েই পিতৃপ্ৰধান সমাজে চলোৱা দমনৰ উমৈহতীয়া ইতিহাস ভাগ-বাটোৱাৰা কৰে।
- পাৰিপাৰ্শ্ব-নাৰীবাদী (ecological feminists/ecofeminists) সকলৰ মতে সমাজে নাৰীৰ প্ৰতি প্ৰদৰ্শন কৰা আচৰণ, ভিন্ন ছালৰ লোক আৰু দুৰ্বল সামাজিক প্ৰস্থিতিৰ শ্ৰেণীৰ সৈতে অনা-মানৱীয় প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি প্ৰদৰ্শন কৰা আচৰণৰ মাজত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ সংযোগ আছে।
- সমাজ, অৰ্থনীতি আৰু পৰিৱেশ হ'ল বহনক্ষম উন্নয়নৰ তিনিটা মূল স্তম্ভ। ইতিহাসৰ সকলো যুগতে ইয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় যে নাৰীসমাজে সমাজ আৰু অৰ্থনীতি দুয়োটাতে একোটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হিচাপে নিজ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। সেয়েহে বহনক্ষম উন্নয়নৰ কাৰ্যক্ৰমণিকাত নাৰীৰ সামাজিক প্ৰস্থিতি উন্নত কৰাৰ লক্ষ্য বান্ধি লোৱা হৈছে। এই দিশত বহুতো নীতি আৰু কাৰ্যক্ৰমণিকা ৰূপায়ণ কৰা হৈছে। ভাৰততো এনে বহু নীতি পূৰ্ণগতিত বলবৎ হৈ আছে যদিও নাৰীৰ অৱস্থাৰ বৰ বিশেষ পৰিৱৰ্তন ঘটা নাই। ইয়াৰ বাবে হয়তো দেশখনৰ নাৰী-পুৰুষ উভয়ৰে সজ্জাগত হৈ পৰা পিতৃতান্ত্ৰিক মনোভাৱকে জগৰীয়া কৰিব পৰা যায়।



১১.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Datar, C.2011 : Ecofeminism Revisited: Introduction to the Discourse. Jaipur. Rawat Publication.

2) Quinby, Lee (1990), " Ecofeminism and the Politics of Resistance," in *Reweaving the World*, ed. Diamond and Orenstein.

১১.৮ অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

১। প্রকৃতি আৰু নাৰী উভয়েই পিতৃপ্রধান সমাজে চলোৱা দমনৰ উমৈহতীয়া ইতিহাস ভাগ-বাটোৱাৰা কৰে।

২। বিভিন্ন পৰিৱেশভিত্তিক অভিজ্ঞতাৰ পৃষ্ঠভূমিত নাৰীৰ বিশেষ প্রয়োজনীয়তাসমূহ বুজিব আৰু ইয়াৰ যথোপযুক্ত প্রতিকাৰমূলক কৌশল উদ্ভাৱন তথা প্রয়োগ কৰিব পৰা যাব।

৩। পৰামর্শ ভিত্তিক ৰাষ্ট্রীয় পৰিৱেশ নীতি প্রক্রিয়া

৪। ১৯৭২ চনত ষ্টকহোমত

৫। পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদী (ecological feminists/ecofeminists) সকলৰ মতে সমাজে নাৰীৰ প্রতি প্রদর্শন কৰা আচৰণ, ভিন্ন ছালৰ লোক আৰু দুর্বল সামাজিক প্রস্থিতিৰ শ্রেণীৰ সৈতে অনা-মানৱীয় প্রকৃতিৰ প্রতি প্রদর্শন কৰা আচৰণৰ মাজত এটা গুৰুত্বপূর্ণ সংযোগ আছে।

৬। পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদী দর্শনে প্রকৃতি (প্রকৃতিবাদ)ৰ আধিপত্য (যেনে- লিংগবাদ, জাতিবাদ, শ্রেণীবাদ, ভিন্নলৈঙ্গিকতাবাদ, বয়সবাদ, চেমাইটবাদ বিৰোধ ইত্যাদি)ৰ দৰে সামাজিক সমস্যাবোৰৰ পৰিচিত নাৰীবাদী ধৰণৰ সমালোচনা আগবঢ়ায়। পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদীসকলৰ মতে প্রকৃতি হ'ল এটা নাৰীবাদী সমস্যা। তেওঁলোকৰ যুক্তি অনুসৰি পৰিয়াল আৰু সমাজত নাৰীয়ে সহিবলগীয়া হোৱা দমন আৰু আনুগত্য তথা প্রকৃতিৰ অৱনতি ঘটাৰ এক উমৈহতীয়া ভেটি আছে। ধাৰণাগত দ্বিমূলতা আৰু আদর্শগত পদানুক্রমিকতাৰ মাজত প্রভেদ নির্মাণৰ জৰিয়তে আধিপত্য আৰু শোষণ অব্যাহত ৰখা হয়। এনে দ্বিমূলতা আৰু পদানুক্রমিকতাই সমাজৰ উচ্চ স্থানত থকা শ্রেণীৰ লোকে নিম্ন স্থানত থকা শ্রেণীবোৰত খটুওৱা আধিপত্যৰ এক প্রণালীবদ্ধ যুক্তিযুক্ততা প্রদান কৰে। ভাৰতৰ এগৰাকী উল্লেখযোগ্য পাৰিপার্শ্ব-নাৰীবাদী আন্দোলনকাৰী হ'ল বন্দনা শিৱা।

৭। ১৯৭৪ চনত উত্তৰ ভাৰতৰ ৰেনিত

৮। ড° ৰাংগাৰি মাথাইৰ

৯। বহনক্ষম উন্নয়ন মানে হ'ল ভৰিষ্যৎ প্রজন্মৰ প্রয়োজনীয়তা পূৰণৰ সামর্থৰ আপোচ নকৰাকৈ বর্তমান প্রজন্মই নিজৰ প্রয়োজনীয় উন্নয়ন সাধন কৰা কার্য।

১০। ১৯৮০ ৰ দশকৰ শেষৰ ফালে 'বহনক্ষম উন্নয়ন' (substainable development) নামৰ অভিধাটোৱে জনপ্রিয়তা অর্জন কৰিছিল।

১১। সমাজ, অর্থনীতি আৰু পৰিৱেশ হ'ল বহনক্ষম উন্নয়নৰ তিনিটা মূল স্তম্ভ।

১২। ভাৰতৰ প্রখ্যাত পৰিৱেশবাদী নেত্রী

১৩। ২৫ ছেপ্তেম্বৰত ৰাষ্ট্রসংঘৰ সাধাৰণ পৰিষদে বহনক্ষম উন্নয়নৰ বাবে ২০৩০ বর্ষ পর্যন্ত এখন কার্যক্রমণিকা গ্রহণ কৰিছে। ইয়াক আন্তঃৰাষ্ট্রীয় উন্নয়নৰ সর্বজন স্বীকৃত ৰূপৰেখা বুলি ধৰি লোৱা হৈছে।

২০৩০ চনৰ বহনক্ষম উন্নয়নৰ কার্যক্রমণিকা (অথবা 'the 2030 Agenda' SDGs) ত মুঠ ১৭ টা বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্য (SDGs) আৰু ১৬৯ টা উদ্দেশ্য স্থিৰ কৰি লোৱা হৈছে।

১৪। বহনক্ষম উন্নয়ন লক্ষ্যৰ ৫ নং লক্ষ্যটোৱে সামাজিক লিংগৰ মাজত সমতা স্থাপন আৰু মহিলা তথা কন্যা সন্তানৰ সবলীকৰণৰ কথা কয়।

১৫। ২০১৪ চনত।



১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) চুটি প্রশ্ন (প্রায় ১৫০ টা মান শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ পাৰিপার্শ্ব- নাৰীবাদৰ শিপা ক'ত প্রোথিত হৈ আছে?

প্রশ্ন ২ ঃ বহনক্ষম উন্নয়নৰ সৈতে জড়িত দুটা প্রধান ধাৰণা কি?

(খ) ৰচনা ধর্মী প্রশ্ন ঃ (প্রায় ৩০০-৫০০ টা মান শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ 'দ্য গ্রীন বেল্ট মুভমেণ্ট'ৰ কাম-কাজ বহলাই বর্ণনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ ভাৰতৰ পৃষ্ঠভূমিত ইয়াৰ নাৰী সমাজত বহনক্ষম উন্নয়নৰ প্রভাৱ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***